

Vámos Ágnes

A kétszintű, standardizált, középiskolai érettségi koncepciójának fogadtatása a középiskolákban

Az MKM eljuttatta az érettségi vizsga reformjának koncepcióját és vele együtt egy kérdőívet a középiskolákhoz. Az előadás szerkesztett változatában a szerző a tervezett reform iskolai fogadtatásának tapasztalatait összegezte a kérdőívre adott válaszok elemzése alapján.¹

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium 1995-ben felkérte az Országos Közoktatási Intézet Értékelési és Vizsgaközpontját, hogy készítsen koncepciót az érettségi vizsga megújítására. Az első változatot 1995 nyarán megvitatta a Gimnáziumok Országos Szövetsége és a Magyar Szakképzési Társaság. Az MKM Közoktatás-fejlesztési és Kutatásszervezési Főosztálya az ezután készült második változatot novemberben elküldte valamennyi középiskolának véleményezésre. A vitaanyaghoz zárt és nyílt végű kérdéseket tartalmazó kérdőív társult. A közvélemény-kutatás elsődleges célja az volt, hogy megvizsgálja, milyen fogadtatásra találunk a tervezett érettségi vizsga koncepcionális elemei, láthatóvá váljanak a különböző nézetek, esetleg a mögöttük meghúzódó okok, és ezzel nyújtson segítséget a további fejlesztési munkához. A kérdőíves adatgyűjtés alkalmas arra, hogy tartalmi kérdésekre a matematikai statisztika és a szövegelemzés módszereit lehessen alkalmazni. Az iskolai vélemények feldolgozására az MKM felkérte az ELTE Neveléstudományi Tanszékének oktatóit. A tapasztalatokat ezúton összegezzük.

A vitára bocsátás után az érettségi vizsga tervezete a szakmai és politikai érdeklődés előterébe került. A középiskolák közvetlenül a Művelődési és Közoktatási Minisztériumba továbbíthatták írásos észrevételeiket. A válaszadás lehetőségével a 887 középiskola közül mintegy 300 élt. Az országos vita tapasztalatai az önkéntes válaszolókból képződött mintából vonhatók le.

A koncepcióhoz készült kérdőív a tervezetet 11 fő elemre bontotta, és ezekkel kapcsolatosan egyenként kért állásfoglalást. Minden esetben három változat közül lehetett választani: elutasítani, elfogadni vagy változtatást javasolni. Ezek a *zárt végű* válaszalternatívák, az „Igen (1)” – a „Nem (2)” – az „Alapvetően igen, de némi módosítással (3)”, elegendő mozgásteret adtak a fő pólusok kitapintására: az ellenzők és a támogatók markánsan szétválhattak. A módosítói szándék önállóan, és az igenlők nagy csoportjában (1+3 válaszok együtt, a továbbiakban ún. Összes Igen) is nyújtott információt. Így azok is „bemérhetőek” voltak, akiknek még bizonytalan az álláspontjuk, illetve akik – kétségeik, fenntartásaik ellenére – pozitívan viszonyulnak a tervezethez.

A kérdőív egy *nyílt kérdést* is tartalmazott. A válaszolók terjedelmi korlát nélkül fogalmazhatták meg véleményüket. Azokat a koncepcióelemeket említették itt elsősorban, amelyekről az iskolának valóban volt mondanivalója. Általa láthatóvá váltak azok a vélemények, amelyek egyeseknél az „Igen”-re, másoknál a „Nem”-re

¹ A két dokumentumot mellékletként közöljük számunk 120. oldalán.

„billentették” az álláspont mérlegét. A szöveges kifejtés lehetőségével a középiskolai válaszolók 92 százaléka élt. A zárt kérdésekre adott válaszok egyszerű matematikai eljárással összevethetők. A nyílt kérdésre adott szöveges válaszok vizsgálata pedig alkalmat ad arra, hogy ne csak a számszerű arányokra támaszkodjon az elemzés, hanem a mögötte meghúzódó érvekre és véleményekre is. Néhány kérdésben a szöveges véleményezőik alig nyilvánultak meg, illetve eltértek a tárgytól. Talán ezekben az esetekben kevés információt kaptak a koncepciótól, az ott leírtak félreérthetőek voltak, vagy a téma nem volt különösebben érdekes számukra. A szöveges észrevételek vizsgálatakor a mennyiségi és a tartalmi szempontokat vetettük össze. A vélemények egy része újabb megvilágításba helyezte, gazdagította az érettségi vizsga modernizálásának menetéről alkotott elképzeléseket. Most elsősorban azokra térünk ki, amelyek az iskolákat a legjobban foglalkoztatták, és amelyek esetében a közvélemény-kutatás érdekes információval szolgálhat.

Vélemények az érettségi vizsga alapvető koncepcionális kérdéseiről

Az érettségi vizsga megújításának szükségességét a többség nem kérdőjelezte meg. A koncepciótervezet globálisan megerősítést kapott, a „Nem” válaszok aránya minden kérdés esetében 50% alatt van. Természetesen az egyes részletekben és a véleményezőik belső megoszlása szerint a százalékok jobban vagy kevésbé szóródtak. Összességében az írásbelire, szóbelire és a vizsgamunkára építő standardizált vizsgáztatást támogatták a legjobban, a legtöbb kifogást az érettségi vizsgakövetelmények szintezésével kapcsolatban emeltek. Legtöbbször a felsőközépiskolával és a standardizálással kapcsolatban fogalmaztak meg módosítási igényt.

1. táblázat—A középiskolai mintában a 11 alapkérdésre adott válaszok (%)

A 11 alapkérdés a tagadási arány sorrendjében	Nem (2)	Igen (1)	Igen, módosítással (3)	Összes Igen (1+3)
Két szint	47	37	15	52
Felsőközépiskola	30	47	22	69
Alapműveltségi vizsga	29	55	15	70
Központi és iskolai vizsga	29	45	25	70
Vizsgatárgyak bővítése	29	58	13	71
Egységes középiskolai érettségi	28	55	18	73
Az érettségi két funkciója	18	67	15	82
Érettségi és felvételi	15	64	21	85
Vizgabizonyítvány	15	79	7	85
Standardizálás	12	60	28	88
Írásbeli, szóbeli, vizsgamunka	8	74	18	92

A véleményező többség elfogadta azt az oktatáspolitikai javaslatot, hogy a jelenlegi gimnáziumi és szakközépiskolai érettségi helyett *egységes középiskolai érettségi* zárja le a tanulmányokat. Ezt elsősorban a szakközépiskolák óhajtják. A közös igazgatású intézmények 73%-a, a tiszta profilú szakközépiskolák 77%-a alapvetően helyeselte az érettségi ilyen értelmű megváltoztatását. A módosítási javaslatok elsősorban a két középfokú iskolatípus óraszámainak és követelményeinek közelítésére vonatkoztak. Az utóbbi változtatási igények tekinthetők valóságos problémának; a koncepció szerint ugyanis az egyes tantárgyak óraszámait az iskola határozza meg, tehát a közelítés helyi hatáskörbe tartozik, a követelmények pedig

– a vizsga lényegéből fakadóan – egységesek: nem lesz külön gimnáziumi illetve szakközépiskolai követelmény.

(„Nem, mert a szakközépiskolások nem érik el a gimnazisták szintjét.” „Csak akkor lehet egységes, ha azonosak az óraszámok.” „Nem lehet egységes, mert más-más funkciója van.” „Lefelé nivellál.” „A legtöbb szakközépiskola úgyis gimnáziumi anyagot tanít.”)²

A válaszolók általában belátták, hogy a középiskolai érettségi, valamint az érettségi vizsga két funkciója (azaz a középiskolai tanulmányok lezárása, illetve a felsőoktatási tanulmányok megnyitása) különböző értékelést igényel. Nem vitatták, hogy megoldást kell találni a megnövekedett tanulólétszám miatti esetleges színvonalcsökkenés megakadályozására is. Azzal az elképzeléssel, mely szerint a vizsgakövetelmények két, különböző nehézségi szinten legyenek megfogalmazva, a válaszoló gimnáziumok többsége nem értett egyet. A szakközépiskolák, a vegyes igazgatású iskolák, köztük az általános iskolával közösek, kevésbé vetették el a gondolatot. Úgy látszott, hogy az itt dolgozó pedagógusok jobban érzékelik a tanulók között meglévő különbségeket, míg a gimnáziumban tanítók, a homogénebb csoportokkal dolgozók kevésbé. Volt, aki gyakorlati, volt, aki elvi alapon utasította el az érettségi kétszintűségét.

A szöveges vélemények 95%-a foglalkozott az érettségi két lehetséges szintjével. Az ellene szólók leginkább a korai döntéskényszert és a pályakorrekció akadályoztatását hozták fel ellenérvként. Bevezetését sokan feleslegesnek tartották addig, amíg a felsőoktatás nem ad garanciát arra, hogy az emelt szintű érettséggel külön vizsga nélkül felveszi a pályázókat. A követelményszintek és a felső-középiskolai oktatás összefüggésében az átjárhatóság igényét emelték ki, továbbá a középiskolai belüli csoportalakítás és a finanszírozás nehézségeire utaltak. Álláspontjukban az iskolatípusbeli érdekek megfogalmazása mellett az iskolaszervezeti szempontokból eredő fenntartások tükröződtek. A tervezettel szemben a legtöbb fenntartást a négy évfolyamos középiskolák fogalmazták meg.

Az érettségi két funkciója és két szintje közötti kapcsolatot egyazon érvrend, szerrel, egyesek teljesen elutasítják, mások módosítás esetén elfogadják (pl. egyik iskola nem támogatja, mert a tanulmányok közben, illetve azok után nincs az érettségi szintjére vonatkozó döntés korrekciójára lehetőség, míg a másik támogatja, ha a korrekció lehetősége megteremtődik). Több válaszoló a vizsgakövetelmények kétszintűségét pedagógiai kérdésnek (nivellálás, stigmatizáció) tekintette. Akik támogatták a kétszintűséget, azok a differenciált foglalkoztatás bővülő lehetőségét üdvözölték benne. Jó pedagógiai megoldásnak tartották arra, hogy az iskola szervezeten kielégítthesse a különböző képességű, érdeklődésű és pályairány felé orientálódó tanulók igényeit. A válaszok feldolgozásából úgy tűnik, hogy ez elsősorban a kisgimnáziumok, a négy évfolyamos képzést folytató középiskolák problémája.

(„Az iskolai bizonyítvány legyen a középszint.” „Az iskolai vizsga legyen a középszint.” „A szakmai tárgyakra csak középszint legyen.” „Egy szint (egy skála) legyen.” „A két szintnek legyenek közös értékei (átszámítható legyen).” „Az ötös osztályzat is jól szinter.”)

A véleményezőket sokat foglalkoztak a követelmények két szintje és az érettségi megelőző, a felkészülést szolgáló két év közötti kapcsolattal is. A koncepció felsőközépiskolára vonatkozó elképzeléseit a válaszolók 70%-a támogatta, de itt fogalmaz-

² Részletek a kérdőívre adott nyitott válaszokból.

tak meg harmadik legnagyobb arányban módosítási igényt. Elsősorban azon a ponton kívántak a koncepciótervezettől leginkább eltérni, ahol az iskolai hatáskör csorbításának veszélyét látták. A szöveges véleményekből mégis elsősorban a bizonytalanság érzése sugárzott. Számottevő azok aránya, akik valójában „el sem tudják képzelni, hogyan szerveződik a 11–12. év”. A válaszolók egy része számára nem világosak a tantervi építkezés szempontjai és a technikai kivitelezés. A tagadók egy része szerint a szinte kizárólag az érettségire felkészítő felsőközépiskola „tanfolyammá züllesztí” az oktatást. A véleményező másik része némi módosítással, részletes útmutatással, továbbképzésekkel, kellő anyagi fedezet esetén kivitelezhetőnek tartja a koncepcióban javasolt két éves felkészítő szakaszt. Sokan elvárják, hogy az érettségi követelményekkel időben megismerkedhessenek. A válaszok elemzése azt mutatja, hogy a felsőközépiskolai oktatás esetleges bevezetése az érdekeltekkel újragondoltatta a tanítási és a tanulási idő kapcsolatát, a tartalmi modernizációt, a felsőközépiskola és az érettségi esetleges szorosabb kapcsolatát.

(„12 évfolyam kell.” „Mi lesz, ha a tanulók igényei nagyon eltérnek egymástól?” „A németországi rendszer szerint menjen, azaz a felsőközépiskolai eredmények szerepeljenek a bizonyítványban. Ma is vannak ún. vitt pontok.” „Két év az ismétlésre sok, újat tanulni kevés.” „A tanulók individualizált tanulógépek lesznek.” „A felsőközépiskola ne lebegjen a NAT fölött!” „A tanuló beleszólhat a saját óraszámába?”)

A „standardizált értékelés” tervezett bevezetése élvezte az egyik legnagyobb arányú támogatást. A pedagógusok nagyon szeretnék, hogy a társadalom hitelesnek tekintse a tanulók érettségi vizsgán elért eredményeit. Az iskola számára is fontos, hogy bizonyíthassa ország-világ előtt: megfelelően felkészített fiatalokat bocsát ki. Sok intézménynek elsősorban az jelentheti a pedagógiai tevékenység elismerésének majdani lehetőségét, ha tanulói országos összehasonlításban is tudnak majd annyit, mint más, ma esetleg jobb hírnévnek örvendő iskola diákjai. A standardizált érettségi támogatásában az iskolatípusok között nincs lényeges különbség (szakközepiskolák: 90%; gimnáziumok: 86% ért egyet vele).

E kérdéshez a válaszolók közel 70%-a írásban hozzászólt. A szöveges válaszok a vizsga technikai lebonyolításával, az egyes vizsgatárgyak követelményeivel, a tartalom és a módszer problematikájával foglalkoztak elsősorban. Keresték a standardizálás, illetve a *központi és iskolai vizsga* koncepcióelemek kapcsolatát. Miközben a szöveges véleményekben inkább a vita hangneme volt a figyelemre méltó, addig ezekre a kérdésekre – önálló tárgyaláskor – statisztikailag nagy arányban szavaztak igennel. Úgy látszik, hogy a véleményező egy része nem érzekelte itt az érettségi koncepció koherenciáját, a logikai kapcsolatot. A standardizált vizsga elutasításának mértéke valószínűleg a jelenleginél is kisebb lett volna, ha az olvasók tisztában lettek volna az érettségi funkciója, a központi vizsga és a standardizálás közötti összefüggésekkel. A standardizált vizsgát ellenzők egy csoportja elsősorban azért vitatta a koncepció ezen elemét, mert úgy véli, a vizsga visszahat a tanulásra, azaz kisért annak a veszélye, hogy a diákok csak a standardizált feladatok megoldására koncentrálnak. Sokan tartanak a tesztektől, az írásbeliség túlsúlyától, az egyéniség elsikkadásának veszélyétől. A válaszadók közül többen kitértek a vizsgakövetelmények és a tanítási követelmények összefüggésére, jelezve, hogy nem lenne szabad a vizsgateljesítményt abszolutizálni, a tanulási teljesítményt is kellene értékelni.

A véleményezők zöme megbízható érettségit akar, de az ezzel járó hátrányokat, mindenekeelőtt az iskolai keretből való kiemelést nagy árnak tartja. A

„központi vizsga-iskolai vizsga” kérdése valószínűleg ezért kapta az egyik legteljesebb elutasítást. Ugyanakkor lényegében nem a központi vizsga ellen szóltak a tanárok, hanem a központi vizsga központi javítása ellen. Sokan a bizalom hiányát látták ebben. A tanárok megbízható érettségit akarnak, de a hozzá vezető úttól idegenkednek. Egyébként is úgy tűnt, nem volt elég világos, hogy a vizsgázatási módszerek közül a sokak által hiányolt szóbeliség az iskolai vizsga keretében megvalósul-e. A kettő ugyanis csak együtt biztosíthatja az országos összehasonlíthatóságot és a személyes kontaktust igénylő, a személyiséget kifejező iskolai jelenlétet. A válaszolók szerint a koncepcióban szereplő vizsgamunka jó ötlet, és a tantárgyi vizsgabizottság is az, ha a szervezéssel kapcsolatos problémákra lehet jó megoldást találni. A megfogalmazások alapján sajnos az is látszik, hogy a válaszolók közül sokan nem tudják, mi a standardizálás, a feladatbank, hogyan készül, mi a jelentősége, nem ismerik a tesztelmélet utóbbi években elért eredményeit, a mérés technikai eljárásokat. Kétségtelen, hogy a koncepció egyik hiányossága, hogy ebben a kérdésben nem adott információkat.

(„Az iskolai vizsga az összemérhetőséget megkérdőjelezi.” „Szóbeli mindenképpen mindenkinek – sok.” „Visszaélés lehetősége nem a dolgozatok javításában van, hanem a tételhúzásban, teremfelügyeletben, segédletekben.” „Nem támogatom, mert hol'lesz az iskola szellem, hol a szubjektum?” „Az irodalom javítása nagy gondosságot igényel – javítsa a tanár.” „Szükség van ránk még egyáltalán?” „A feladatbankkal csak a jó és a rossz válaszok aránya állapítható meg.” „Nincs két egyenértékű feladatsor.” „A standardizált értékelés standardizált felkészítést igényel.” „A vizsgamunka jó gondolat.”)

A számszerű adatok és a szöveges vélemények összevetésével figyelemreméltó azonban, hogy akik nemleges választ adtak a kétszintűsége (47%), a felsőközépiskolára (30%) és a központi és iskolai vizsgára (29%), azok a többi koncepcióelemet is az átlagnál jobban tagadták.

2. táblázat—A két szintre, a központi és iskolai vizsgára és a felsőközépiskolára nemmel válaszolók további nemleges válaszainak aránya (%)

1	2	3	4	5
A 11 alapkérdés	A „Két szint” koncepció-elemet ellenzők	A „Központi-iskolai vizsga” elemet ellenzők	A „Felső-középiskola” elemet ellenzők	A teljes minta „nem” válaszainak %-a
1. Két szint	100	76	80	47
2. Felsőközépiskola	51	50	100	30
3. Alapműveltségi vizsga	42	41	43	29
4. Központi és iskolai vizsga	47	100	48	29
5. Vizsgatárgyak bővítése	32	31	32	29
6. Egységes érettségi	28	35	31	28
7. Az érettségi két funkciója	37	32	37	18
8. Érettségi és felvételi	29	29	37	15
9. Vizsgabizonyítvány	18	15	15	15
10. Standardizálás	22	22	21	12
11. Írásbeli, szóbeli vizsgamunka	13	18	18	8

(A 2. táblázat 2. oszlopában tehát csak azok vannak, akik a követelmények két szintjével nem értenek egyet. Ők az összes véleményező 47%-át képezik. Ezt a csoportot véve kiindulópontként, 51%-uk tagadja a felsőközépiskolára vonatkozó elképzelést, 42%-a az alapműveltségi vizsgát stb., miközben ugyanezeket a kérdé-

seket a középiskolák összessége 30, illetve 29%-ban utasította csak el. Ugyanígy értelmezhető a 3. és 4. oszlop is a 11 alapkérdés tekintetében.)

E jelenség egyik értelmezése lehet, hogy a felsőközépiskola, a követelmények két szintje, illetve a központi vizsga kérdéskörében mutatkozik meg legközvetlenebb formában az új érettségiben tervezett változtatás. Itt kell az iskolának leginkább eltávolodnia a jelenlegi gyakorlattól. Ez még akkor sem könnyű, ha sokaknak lesújtó véleménye van a mai gyakorlatról, ha elvileg elfogadják a változtatás szükségességét.

A vizsgatárgyi rendszerre érkezett vélemények összessége

A vizsgatárgyi rendszer javasolt három változata közül a véleményezőik 65%-a az „A”-t választotta, a „B”-t 17%, „C”-t kb. 6%, nem elhanyagolható azok aránya sem, akik egyik változatot sem támogatták (12%).

A javasolt három változat között a magyar nyelv és irodalom és a történelem tárgyról vallott felfogás volt a vízvonalas. Az „A” változatban sokan látták a jelenlegi helyzet továbbélését, a középiskola általánosan művelő funkciójának biztosítását. E változat támogatói különösen azt helyeselték, hogy teret ad a nemzeti értékeknek. A „B” változatot választó 17%-nyi válaszoló tetszését a kiegyenlítés, a nagyobb választhatóság nyerte meg. Az e változatot támogatók szerint a tanulók zöme nagy valószínűséggel úgyis a történelem mellett döntene a tantárgycsoportos rendszer belső szabályai miatt. A „C” változatot azok választották, akik elsődlegesen az egyéni szabadságot tartották fontosnak.

A kötelező vizsgatárgyakat tekintve fontos megjegyezni, hogy a véleményezőik a lehetséges nyolc vizsgatárgyat lényegében elvetették, többen még a javasolt hatot is sokallták. Az ebbe a csoportba tartozók elsősorban arra hívták fel a figyelmet, hogy a magyar nyelv és irodalom vizsga felfogható két vizsgaként is, továbbá, hogy – a központi és iskolai vizsga kettőssége, azaz az írásbeli és a szóbeli vizsgák miatt –, minden tárgyból növekszik a terhelés, a vizsga továbbtanulási lehetőségét eldöntő funkciója miatt pedig fokozódik a tanulóra nehezedő pszichés nyomás. A leendő érettségit nem lehet a „mai mércével mérni”.

A véleményezőik azt szeretnék, hogy az érettségi keretében az állam kötelezően vizsgálja meg, hogy a jelölt elsajátítja-e az általános műveltség társadalmi közmegegyezéssel kialakított alapjait, ugyanakkor azt is fontosnak ítélik, hogy a vizsgák száma ne legyen megterhelően magas, az iskola nyilvánosan bizonyíthassa értékteremtő erejét, a tanuló pedig élvezze a lehető legnagyobb szabadságot, hozhasson felelős döntést saját sorsáról.

A vizsgatárgyi rendszer három változatát sok szempontból bíráló vélemények és a mindhárom javasolt vizsgatárgyi megoldást egyaránt elutasító viszonylag magas (12%-os) aránya azt mutatja, hogy az oktatáspolitikának további megoldásokat kell keresnie, kidolgoznia ahhoz, hogy az érettségi vizsgák tantárgyi rendszerét illetően széles körű konszenzus jöjjön létre.